

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри
соціальної економіки
Протокол № 13 від 24.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО
Проректор з навчально-методичної роботи
Каріна НЕМАШКАЛО

ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

робоча програма навчальної дисципліни (РПНД)

Галузь знань
Спеціальність
Освітній рівень
Освітня програма

05 Соціальні та поведінкові науки
051 Економіка
третій (освітньо-науковий)
Економіка

Статус дисципліни
Мова викладання, навчання та оцінювання

вибіркова
українська

Розробники:

д.е.н., професор

Галина НАЗАРОВА

к.е.н., доцент

Вікторія ЛУГОВА

Завідувач кафедри
соціальної економіки

Галина НАЗАРОВА

Гарант програми

Галина НАЗАРОВА

Харків
2023

ВСТУП

Економічна психологія – новий міждисциплінарний напрямок науки, який стрімко розвивається та спонукає поєднати принципи та прийоми економіки та психології для дослідження економічної поведінки особистості, взаємовідносин суб'єктів господарської сфери, окремих сфер економічної діяльності та регіонів. Серед проблем, що знаходяться у центрі її уваги, – питання місця людини в системі продуктивних сил, структури економічної свідомості й проблем її формування; вивчення ставлення людини до різних форм власності; психологічні аспекти розподілу і споживання; кількісні та якісні характеристики потреб людини, закономірності їх зародження, розвитку, задоволення і відтворення; психологічні умови ефективності планування; розробка на основі психологічних досліджень концепцій і практичних рекомендацій, здатних вплинути на подальше підвищення якості життя людей.

Навчальна дисципліна «Економічна психологія» дозволяє оволодіти здатністю орієнтуватись у психологічних аспектах проблем споживчої поведінки, фінансів і грошового обігу, економічної політики; знаходити і аналізувати психологічні чинники, що впливають на економічну активність; прогнозувати можливі наслідки впливу психологічних чинників на різні форми економічної поведінки; акцентувати увагу на індивідуальних відмінностях економічної поведінки окремих суб'єктів; використовувати отримані знання для формування власної економічної поведінки.

Навчальна дисципліна «Економічна психологія» належить до вибіркового навчальних дисциплін .

Мета навчальної дисципліни: вивчення здобувачами теоретичних засад економічної психології та набуття практичних навичок використання психологічного підходу до аналізу економічних явищ та процесів.

Для досягнення мети поставлені такі основні завдання:

визначення особливостей економічної психології як наукової дисципліни та сфери людської діяльності;

розуміння психологічних засад формування економічної свідомості та економічної поведінки, ролі соціалізації у цих процесах;

дослідження основних практичних проблем економічної психології та підвищення рівня економічної компетентності здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) у ставленні до поведінки суб'єктів господарської діяльності.

Об'єктом економічної психології є процеси, що діють в економічному середовищі, де головними діючими суб'єктами є індивіди і соціальні групи.

Предметом економічної психології є теоретико-методологічні і прикладні закономірності та особливості прояву індивідуальних і групових психологічних

якостей в економічному середовищі, а також чинники і механізми впливу економічних явищ на формування поведінки особистості в ринковому середовищі.

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна визначено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна

Результати навчання	Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти
Мати передові концептуальні та методологічні знання з економіки, управління соціально-економічними системами і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення фундаментальних і прикладних досліджень на рівні світових досягнень з відповідного напрямку	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу
	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел
	Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання в економіці та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з економіки та суміжних галузей
Планувати і виконувати емпіричні та/або теоретичні дослідження у сфері економіки та з дотичних міждисциплінарних напрямів, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел
	Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання в економіці та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з економіки та суміжних галузей
Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, емпіричних досліджень і математичного та/або комп'ютерного моделювання, наявні	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел
	Здатність виявляти, поглиблено аналізувати та вирішувати проблеми дослідницького характеру у сфері економіки з врахуванням економічних ризиків та можливих соціально-

літературні дані	економічних наслідків, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень, у тому числі з питань європейської та євроатлантичної інтеграції.
	Здатність обґрунтовувати та готувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей розвитку соціально-економічних систем і процесів із застосуванням математичних методів та моделей

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні аспекти економічної психології

Тема 1. Вступ до економічної психології

1.1 Економічна психологія як наука, її об'єкт, предмет, принципи та завдання

Економічна психологія як сфера людської діяльності. Об'єкт та предмет економічної психології. Принципи та завдання економічної психології. Мікроекономічна і макроекономічна психологія.

1.2. Історія виникнення та розвитку економічної психології

Еволюція економіко-психологічних ідей в історії розвитку людства. Теорія раціональної "економічної людини". Причини переходу в дослідженні економічної реальності на рівень психології. Становлення економічної психології як наукової дисципліни. Сучасні концепції економічної психології.

1.3. Економічна психологія в системі наук

Міждисциплінарні зв'язки економічної психології. Співвідношення економічної психології та інших психологічних дисциплін.

1.4. Методи досліджень в економічній психології

Методологічні засади проведення досліджень в економічній психології. Методи досліджень в економічній психології. Опитування. Спостереження. Експеримент. Аналіз документів. Тестування.

Тема 2. Економічна свідомість та економічна поведінка

2.1. Економічна свідомість і економічне мислення

Феномен економічної свідомості. Види економічної свідомості: індивідуальна, групова, суспільна. Головні характеристики економічної свідомості. Функції економічної свідомості: відображально-інформаційна, оцінювальна,

комунікативна, акумулятивна, регулятивна. Структура економічної свідомості. Економічна самосвідомість. Економічне мислення.

2.2. Поняття економічної поведінки

Сутність економічної поведінки. Взаємозв'язок економічної свідомості та економічної поведінки. Види економічної поведінки: виробнича, дистрибутивна (розподільна), обмінна, споживча. Об'єктивні й суб'єктивні чинники і процеси, які впливають на економічну поведінку. Соціально-психологічні чинники економічної поведінки: економічна свідомість суспільства, групова свідомість, ситуаційні чинники, індивідуально-психологічні чинники.

2.3. Когнітивні компоненти економічної поведінки

Когнітивні (пізнавальні) компоненти і чинники економічної поведінки: сприйняття і уявлення про економічні параметри, раціональне й ірраціональне в економічному мисленні, чинники ухвалення рішень. Економічні уявлення та економічне мислення. Психологічні проблеми прийняття рішень. Феномени колективних рішень.

2.4. Афективні компоненти економічної поведінки

Емоції та їх роль у прийнятті економічних рішень. Почуття. Переживання. Характеристика економічних емоцій. Види економічних емоцій: акізитивні, практичні, гностичні, пугнічні, альтруїстичні або егоїстичні.

2.5. Мотиваційно-вольові компоненти економічної поведінки

Економічні потреби та мотиви. Види економічних мотивів: мотиви інвестування, трудової діяльності, економічного егоїзму та альтруїзму, Мотиви споживання та накопичення. Вольові компоненти економічної поведінки.

Тема 3. Економічна соціалізація

3.1. Економічна соціалізація та її вплив на економічну поведінку

Сутність соціалізації особистості. Агенти та інститути соціалізації особистості. Економічна соціалізація як складова соціалізації. Суспільні явища які впливають на економічну соціалізацію. Механізми економічної соціалізації. Роль ціннісних орієнтацій у економічній соціалізації.

3.2. Види економічної соціалізації

Види економічної соціалізації: трудова, власне економічна соціалізація, споживча соціалізація. Трудова соціалізація та її етапи. Види економічної соціалізації за наявністю мети: цілеспрямована, ситуаційна, самовиховання. Види економічної соціалізації за активністю суб'єкта: добровільна та примусова.

3.3. Етапи економічної соціалізації

Економічна соціалізація дітей. Характеристика стабільності економічної соціалізації в дитинстві. Економічна соціалізація підлітків. Економічна соціалізація дорослих. Етапи економічної соціалізації протягом життя. Економічна соціалізація в передпенсійний та післятрудоваий період: десоціалізація та ресоціалізація.

Тема 4. Психологія споживання

4.1. Споживання як проблема економічної психології

Товар і послуга як об'єкти споживання. Поняття атрибуту товару. Поведінка споживачів та споживчий вибір. Соціальні групи споживачів. Типові ефекти споживацької поведінки: ефект «бендвегон» (bandwagon effect), ефект «сноба», ефект Веблена, ефект «ціна-якість», ефект «вірність якості».

4.2. Чинники споживання

Соціально-психологічні чинники поведінки споживача. Психологічні (особистісні) чинники споживання. Економічні чинники споживання. Ситуативні чинники споживання. Класифікація чинників, що впливають на ухвалення рішення про покупку (Ж. Ф. Кролар).

4.3. Моделі вибіркової поведінки споживача

Модель купівельної поведінки Ф. Котлера. Модель споживчого вибору М. Фрідмана. Модель Андресона. Модель Ф. Нікосія. Модель Дж. Ховарда-Шеса.

4.4. Товарний фетишизм та демонстративне споживання

Форми влади ринку над людиною. Товарний фетишизм як соціально-психологічна проблема. Причини товарного фетишизму. Психологічне поле товарного фетишизму. Поняття «показне (демонстративне, престижне, статусне) споживання» і «показні витрати». Теорія демонстративного споживання Торстейна Веблена. Теорія моди Георга Зіммеля. Мотивація демонстративного споживання. Оніоманія (шопоголізм).

Змістовий модуль 2. Практичні проблеми економічної психології

Тема 5. Психологія грошей

5.1. Сутність психології грошей

Гроші як об'єкт досліджень. Внесок психології у вивчення феномена грошей. Психологічні аспекти сприйняття грошей. Соціокультурні особливості ставлення до грошей. Ставлення до грошей у різних соціальних груп.

5.2. Гроші як мірило відносин між людьми

Психологічні функції грошей у людських взаєминах. Стратифікація людей по відношенню до величини оплати праці, витрати грошей. Психологічні особливості функціонування грошей поза сферою товарного виробництва.

5.3. Гроші та особистість

Вплив грошей на формування особистості. Вплив вольових якостей на ставлення до грошей. Грошові типи особистості

Тема 6. Психологія багатства та бідності

6.1. Психологія багатства

Зміст уявлень про багату і бідну людину. Специфіка ознак, за якими людей відносять до багатих. Основні характеристики психології багатства.

6.2. Психологія бідності.

Сутність бідності як психологічного феномену. Причини бідності. Особистісні характеристики бідності.

Тема 7. Психологія праці

7.1. Поняття праці як фактора виробництва та соціально-психологічної категорії

Психологічні аспекти трудової діяльності. Взаємозв'язок структури праці та особистості. Вплив праці на розвиток особистості.

7.2. Адаптація до праці та фактори її мотивації

Розвиток особистості як суб'єкта праці. Основні фази професійного становлення. Вибір професії та професійний відбір. Мотивація особистості та відповідальна професійна поведінка. Місце мотивації у свідомому виборі професії. Типи мотивації вибору професії

7.3. Психологічні основи професіоналізації особистості

Професіоналізація особистості. Стадії професіоналізації: адаптація, становлення, стагнація. Проблеми конкурентоспроможності і професійної кар'єри.

7.4. Професійна деформація особистості

Вплив професійної діяльності на особистісні структури людини. Професійні деструкції. Основні тенденції розвитку професійних деструкцій. Професійна деформація особистості. Причини появи професійних деформацій. Професійне вигорання.

Тема 8. Психологія підприємницької діяльності

8.1. Підприємництво як соціально-психологічне явище

Соціально-економічна сутність підприємництва. Роль економіко-психологічного феномену підприємництва в розвитку суспільства. Соціально-економічні аспекти аналізу підприємництва. Підприємництво та бізнес з психологічної точки зору. Підприємництво як поведінка та діяльність.

8.2. Етика та ідеологія підприємництва

Соціально-економічні функції сучасного підприємництва. Проблема етики підприємницької діяльності. Ієрархічні рівні етики підприємництва. Етичні пріоритети сучасного підприємця.

8.3. Соціально-психологічний портрет підприємця

Соціально-психологічний портрет особистості підприємця в культурно-історичній динаміці. Соціально-психологічні якості сучасного підприємця.

Перелік практичних (семінарських) та / або лабораторних занять / завдань за навчальною дисципліною наведено в табл. 2

Таблиця 2

Перелік практичних (семінарських) та / або лабораторних занять / завдань

Назва теми та завдання	Зміст
Тема 1. Завдання 1.	Практичне завдання «Методи досліджень в економічній психології»
Тема 2. Завдання 2.	Ділова гра «Економічна свідомість та економічна поведінка»
Тема 3. Завдання 3.	Дискусія «Особливості економічної соціалізації у ХХІ столітті». Практичне завдання «Аналіз механізмів економічної соціалізації»
Тема 4. Завдання 4.	Ділова гра «Чинники споживання». Дискусія «Моделі вибіркової поведінки споживача» Практичне завдання: Діагностика демонстративності споживання.
Тема 5. Завдання 5.	Робота в малих групах «Визначення ролі грошей у житті сучасної людини»
Тема 6. Завдання 6.	Робота у групах «Уявлення про багату і бідну людину»
Тема 7. Завдання 7.	Робота у групах «Виявлення мотиваційних факторів професійної діяльності». Дискусія Презентація «Професійні деформації та робота з ними». Дискусія
Тема 8. Завдання 8.	Дискусія «Соціально-психологічний портрет сучасного підприємця»

Перелік самостійної роботи за навчальною дисципліною наведено в табл.3

Таблиця 3

Перелік самостійної роботи

Назва теми	Зміст
Тема 1 - 8	Вивчення лекційного матеріалу
Тема 1 - 8	Підготовка до практичних занять
Тема 1 - 8	Виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань
Тема 7	Підготовка до виступу з презентацією
Тема 4, 8	Підготовка до контрольних робіт

Кількість годин лекційних, практичних (семінарських) та / або лабораторних занять та годин самостійної роботи наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У процесі викладання навчальної дисципліни для набуття визначених результатів навчання, активізації освітнього процесу передбачено застосування таких методів навчання, як:

Словесні (лекція (Тема 1, 2, 3, 5, 8), проблемна лекція (Тема 4, 7), лекція-діалог (Тема 6)).

Наочні (демонстрація (Тема 1-8)).

Практичні (практична робота (Тема 1 - 8), дискусія (Тема 2, 4, 7), презентація (Тема 7), ділові ігри (Тема 2, 4)).

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Університет використовує 100 бальну накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.

Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних, практичних та семінарських занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача вищої освіти до виконання конкретної роботи і оцінюється сумою набраних балів:

Формою семестрового контролю є залік: максимальна сума – 100 балів; мінімальна сума, що дозволяє здобувачу вищої освіти отримати залік – 60 балів.

Підсумковий контроль здійснюється у вигляді семестрового контролю.

Семестровий контроль проводиться у формі заліку. Залікова оцінка визначається шляхом сумування балів за всі види поточного контролю.

Під час викладання навчальної дисципліни використовуються наступні контрольні заходи:

індивідуальні навчально-дослідні завдання (40 балів),

ділова гра (20 балів),

доповідь з презентацією (10 балів).

письмова контрольна робота (30 балів),

Більш детальну інформацію щодо системи оцінювання наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Гусєва О. Ю. Психологія підприємництва та бізнесу: навч. посібн. / О. Ю. Гусєва., С. В. Легомінова, О. В. Воскобоева та ін. – Київ : Державний університет телекомунікацій, 2019. – 257с.
2. Компанієць В. В. Економічна психологія: Конспект лекцій / В. В.Компанієць, О. М. Полякова. – Харків: УкрДУЗТ, 2021. – 90 с.
3. Психологія та поведінка споживача: конспект лекцій для студентів першого (бакалаврського) рівня / В. В. Ушкальов. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 100 с.
4. Фера С. В. Економічна психологія: навч. посібн. / С. В. Фера. – Чернігів: ФОП Баликіна С.М., 2020. – 164 с.

Додаткова

5. Кириченко В.В. Психологія праці та інженерна психологія : навч. посібн. / В.В.Кириченко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. – 240 с.
6. Лугова В. М. Психологічні аспекти реклами як інструменту маркетингових комунікацій / В. М. Лугова, Я. М. Куш, Д. Є. Архипова // Вісник КНУТД. Серія: Економічні науки. – Київ : КНУТД, 2018. – № 5 (127). – С. 102-110. Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/21174>
7. Лугова В. М. Формування позитивної професійної я-концепції працівника як умова його професійного розвитку / В. М. Лугова // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 3-4 березня 2020 р., м. Харків – м. Торунь. – Х. : ФОП Панов А. М., 2020. – С. 175-176. – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/23472>
8. Поведінка споживача [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Зозульов О.В., Гнітецький Є. В.; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Електронні текстові дані (1 файл: 2,28 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. – 99 с.
9. Психологія праці: навч. посібн. / за ред. Є. Л. Скворчевської – Харків Держ. біотехнол. ун-т, 2022. – 160 с.
10. Психологія та поведінка споживача [Електронний ресурс] : методичні рекомендації до практичних завдань для студентів усіх спеціальностей першого (бакалаврського) рівня / уклад. В. В. Ушкальов. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023. – 64 с. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/29941/1/2023-Ушкальов%20В%20В.pdf>

11. Талер Р. Поведінкова економіка. Чому люди діють ірраціонально і як отримати з цього вигоду / Р. Талер. – Київ: Наш Формат, 2021. – 464 с.
12. Arnold J. Work Psychology / J. Arnold, I. Coyne, R. Randall, F. Patterson. – 7th ed. – Pearson Education Limited, 2020. – 654 p
13. Helder C. How to Influence People: Motivate, Inspire and Get the Results You Want / C. Helder. – 2 edition. – Wiley, 2019. – 164 p
14. Kirchler E. Economic Psychology: An Introduction / E. Kirchler, E. Hoelzl. – Cambridge University Press, 2018. – 413 p.
15. Mental Health in the Workplace: Strategies and Tools to Optimize Outcomes / Riba M. B., Parikh S. V., Greden J.F. (eds.). – Springer, 2019. – 218 p.

Інформаційні ресурси

16. Лугова В. М. Мотивація як інструмент узгодження інтересів підприємства та персоналу / В. М.Лугова, Г. М.Чумак // Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». – 2018. – №23. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4102-lugova-v-m-chumak-g-m-motivatsiya-yak-instrument-uzgodzhennya-interesiv-pidpriemstva-ta-personalu>
17. Сайт персональних навчальних систем ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Дисципліна «Економічна психологія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=8911>